

PELCZARSKI

M. Zakrzewska, PSB XXV 554; K. Mikołka-Rachubowa, *Rzeźba polska XIX wieku. Od klasycyzmu do symbolizmu*, Wwa 1993, 101; *Sztuka kręgu „Sztuki”*. Towarzystwo Artystów Polskich „Sztuka” 1897-1950, Kr 1995, 87; J. Hübner-Wojciechowska, U. Makowska, SAP VII 2-4; A. Król, *Rzeźba polska XIX wieku. Z kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie*, Legnica 2004 (passim).

Beata Krasucka

PELIKAN (gr. *pelekanos*, łac. *pelicanus, oncothalus*), jeden z największych ptaków latających, należący do rodziny pelikanowatych (*pelecanidae*), występujący na całym świecie, z wyjątkiem okolic okołobiegunowych; w ikonografii jest łączony z symboliką eucharystyczną.

W ST zaliczany do ptaków nieczystych (Kpł 11,18; Pwt 14,17); Ps 101,7 „Stałem się podobny p. na puszczy” interpretowano symbolicznie – p. zamieszkujący pustkowia i uchodzący za samotnika oznaczał eremitów i ludzi, którzy porzucają przyjaciół, ruszając na poszukiwania osób kochających samotność (Raban Maur *Expositiones in Leviticum*, PL 108,358); p. mógł też oznaczać wiernych nawróconych z pogaństwa lub świętych głoszących Dobrą Nowinę wśród pogan, pogaństwo bowiem niezamieszkaną przez żadnego świętego (Gerhoh z Reichersbergu *Expositionis in Psalmos*, PL 194,603; Remigiusz z Auxerre *Enarrationes in Psalmos*, PL 131,660); p. najczęściej oznaczał Chrystusa Odkupiciela; św. Augustyn powiązał go z krwawą ofiarą Chrystusa: „Powiada się o tych ptakach, że uderzeniami swych dziobów zabijają swoje małe, i że następnie oplakują przez trzy dni zabite we własnym gnieździe. Wreszcie matka sama siebie ciężko rani i własną krew wylewa na małe, które dzięki niej ozywają. Może to prawda a może nie. Jeżeli jednak jest to prawda, pomyślcie w jaki sposób odpowiada to temu, który ożywił nas swoją krwią” (*Objaśnienia Psalmów*, PSP 40, Wwa 1986, 353-354); podstawą chrystologicznej interpretacji p. była legenda przekazana w *Fizjologu* i bestiariach, wg której p. zamieszkujące Egipt, dorastając, zaczynały dziobać rodziców w głowę, ci zaś, rozgniewani tym zachowaniem, zabijali swe dzieci, uderzając je mocno dziobem lub skrzydłami; uświadomiwszy sobie co uczynili, oplakiwali swoje małe przez 3 dni; 3. dnia p.-matka rozdziobywała swój bok i skrapiała krwią martwe ciała piskląt, przywracając je do życia; opowieść tę interpretowano różnorodnie: Egipt oznaczał świat, ciemność i ignorancję, a p. mieszkający w samotni – Chrystusa (jako jedyny narodził się z Dziewicy); samotność p. wskazywała wolność Chrystusa od grzechu; p. zabijający dziobem pisklęta wskazuje na Chrystusa, który słowem nawraca niewiernych, a p. oplakujący swoje małe – Chrystusa płaczącego nad grobem Łazarza; p., uśmiercający pisklęta i ozywający je własną krwią, symbolizował Chrystusa Odkupiciela, który umierając na krzyżu jako człowiek, uśmiercił rodzaj ludzki, a zmarły powstając po 3 dniach, przywrócił mu życie (Remigiusz z Auxerre *Enarrationes in Psalmos*, PL 131,661); zaciekłym wrogiem p. jest wąż (interpretowany jako wąż kuszący w raju Adama i Ewę), który wg bestiariów jadowitym ukąszeniem zabijał młode p., wskrzeszane nast. krwią rodziców; wg Honoriusza z Autun zamieszkujący pustkowia p., żywiący się jadowitymi węzami i jaszczurkami, oznacza Chrystusa, który przyciska do swego łona grzeszników, by swą krwią przywrócić umarłych do życia (Honoriusz z Autun *Expositio in Psalmos selectos*, PL 172,300).

W mor. sensie legendę p. odnoszono do człowieka; p. oznaczał ludzi sprawiedliwych, którzy odrzucają pożądlivość ciała, a Egipt – pustkowia, z dala od trosk i rozkoszy świat.; zabicie dziobem piskląt symbolizowało potępienie przez człowieka swych niegodnych czynów słowami Ps 32,5; oplakiwanie martwego potomstwa łączono z żalem za grzechy, a skropienie krwią i ozywienie piskląt miało oznaczać unikanie lub odrzucenie uczynków pochodzących z ciała i krwi, a oddanie się duchowemu dziełom uczciwego życia.

Liturgia łączy p. z Chrystusem; przykładem może być hymn na cześć Najświętszego Sakramentu → *Adoro te devote*, przypisywany Tomaszowi z Akwinu: „O tklivy pelikanie dusz,

Jezu mój, Chryste, / krwią swoją – serce moje z win obmyj nieczyste: / Wszak jedna jej kropelka w tak wielkiej jest cenie, / Że zdoła przynieść światu całemu zbawienie!” (*Hymny kościelne*, Wwa 1978, 283).

W chrzesc. ikonografii p. oznacza gł. Chrystusa oraz Eucharystię i w tym kontekście pojawia się na krucyfikach, portalach, paramentach i sprzętach liturg.; gniazdo z p. karmiącym swe pisklęta własną krwią wieńczy średniow. krucyfiksy w typie drzewa życia (*Ukrzyżowanie przez cnoty*, miniatura z *Scherenberg-Psalter*, wykonanego ok. 1260 w Strasburgu, Badische Landesbibliothek w Karlsruhe; krzyż w kształcie drzewa życia, koniec XIV w., kościół św. Jakuba w Toruniu), pojawia się też w sztuce renesansu wł. w XIV i XV w. (Fra Angelico, krucyfiksy, 1450-55, Fogg Art Museum w Cambridge; L. Monaco, *Mąż boleści z Arma Christi*, kwatery z 1404, Galleria dell'Accademia we Florencji); gniazdo p. znajduje się też na pionowej belce wspócz. krucyfików lud. (P. Bryliński – krzyże przydrożne z okolic Pleszewa, Wieruszowa, Odolanowa i Ostrowa Wlkp.); jako symbol odkupienia bywa łączony z przedstawieniami feniksa oznaczającego zmartwychwstanie (fresk z XV-XVI w., kościół św. Anny w Wilnie); walczący z wężem p. ukazany w tle przedstawienia Maryi z Dzieciątkiem może wskazywać na zbawczą misję Jezusa, pokonanie śmierci, grzechu i szatana (G. Bellini, *Madonna del Prato*, 1505, National Gallery, Londyn).

Réau I 94-96; Forstner 246-247; J. Fleming, LCik III 390-392; S. Kobielski, *Bestiariusz chrześcijański*, Wwa 2002, 255-258; *Fizjologi i Aviarium. Średniowieczne traktaty o symbolicznym zwierzętach*, Kr 2005, 41-42, 123-124.

Małgorzata Wrześniak

PELIKAN JAROSLAV JAN, ur. 17 XII 1923 w Akron (stan Ohio), zm. 13 V 2006 w Hamden, działacz ekum., historyk teologii i duchowości.

Wychował się w ortodoksyjnie luteranckiej rodzinie; jego ojciec był pastorem, a dziadek bpem Slovak Lutheran Church w Stanach Zjedn.; 1942-46 studiował w luteranckim Concordia Theological Seminary w Saint Louis, a 1944-45 na uniwersytecie w Chicago; 1946 uzyskał bakalaureat i doktorat z teologii hist. oraz został ordynowany; 1946-49 był pastorem w parafii swego ojca w Chicago oraz wykładowcą na uniwersytecie w Valparaiso, 1949-53 w Concordia Theological Seminary w Saint Louis, 1953-62 prof. historii teologii na uniwersytecie w Chicago, a nast. w Yale (1962-72 w Divinity School w New Haven, 1972-96 w Graduate School of Arts and Sciences); prowadził wiele wykładów gościnnych, wśród nich 1992-93 prestiżowe Gifford Lectures na uniwersytecie w Aberdeenu; był dziekanem Graduate School of Arts and Sciences na uniwersytecie w Yale (1973-78), a także prezydentem American Academy of Arts and Sciences (1994-97) i American Academy of Political and Social Science (2000-01); 2003 został mianowany dyrektorem nauk. Institutions of Democracy Project – prywatnej fundacji Annenbergów – Annenberg Foundation. P. otrzymał wiele tytułów doktora h.c., m.in. 1998 Harvard University, i nagród, zwł. 1983 Jefferson Award of the National Endowment for the Humanities od rządu Stanów Zjedn. i 2004 John W. Kluge Prize for Lifetime Achievement in the Human Sciences (z P. → Ricoeur), którą przekazał prawosławnemu St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary w Crestwood; w wyniku wieloletniego zgłębiania wsch. teologii i duchowości, a także osobistego kontaktu z emigracyjnymi teologami prawosł. (szczeg. z G. → Florovskym) przeszedł 1998 na prawosławie (motywy konwersji wyjaśnił w liście do byłych współwyznawców luteranckich).

Głównym dziełem P. jest historia doktryny chrzesc. od I w. do Soboru Wat. II *The Christian Tradition. A History of the Development of Doctrine* (I-V, Ch 1971-89; *Tradycja chrześcijańska. Historia rozwoju doktryny* I-, Kr 2008-); tej problematyki dotyczy też *The Shape of Death. Life, Death, and Immortality in the Early Fathers* (NY 1961), *The Light of the World. A Basic Image in Early Christian Thought* (NY 1962), *Development of Christian Doctrine. Some Historical Prolegomena* (NH 1969),

Historical Theology. Continuity and Change in Christian Doctrine (Lo 1971), *The Mystery of Continuity. Time and History, Memory and Eternity in the Thought of Saint Augustine* (Charlottesville 1986), *Divine Rhetoric. The Sermon on the Mount as Message and as Model in Augustine, Chrysostom, and Luther* (Crestwood 2000); zagadnienia reformacyjne, interkonfesyjne i ekum. zawierają: *Luther the Expositor. Introduction to the Reformer's Exegetical Writings* (St. Louis 1959), *The Riddle of Roman Catholicism* (NY 1959), *Obedient Rebels. Catholic Substance and Protestant Principle in Luther's Reformation* (NY 1964), *Spirit Versus Structure. Luther and the Institutions of the Church* (NY 1968), *The Excellent Empire. The Fall of Rome and the Triumph of the Church* (San Francisco 1987), *Confessor between East and West. A Portrait of Ukrainian Cardinal Josyf Slipyj* (GrR 1990); problem chrześc. symbolu wiary podjął w książce *Credo. Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition* (NH 2003); wiele dzieł P. przedstawia różne fenomeny chrześcijaństwa na tle ogólnie pojętej kultury, np.: *Fools for Christ. Essays on the True, the Good, and the Beautiful* (Ph 1955), *The Finality of Jesus Christ in an Age of Universal History* (Richmond 1965), *Jesus through the Centuries. His Place in the History of Culture* (NH 1985; *Jezus przez wieki*, Kr 1993), *Mary. Images of the Mother of Jesus in Jewish and Christian Perspective* (Ph 1986), *Christianity and Classical Culture. The Metamorphosis of Natural Theology in the Christian Encounter with Hellenism* (NH 1993), *Faust the Theologian* (NH 1995), *Mary through the Centuries. Her Place in the History of Culture* (NH 1996), *The Illustrated Jesus through the Centuries* (NH 1997); kwestie bibl. poruszają: *What Has Athens to do with Jerusalem? Timaeus and Genesis in Counterpoint* (Ann Arbor 1997), *Interpreting the Bible and the Constitution* (NH 2004), *Acts* (GrR 2005), *Whose Bible is It? A History of the Scriptures through the Ages* (Lo 2005, 2006); charakter autobiogr. ma publikacja *The Melody of Theology. A Philosophical Dictionary* (C Mass. 1988).

P. należał do redaktorów anglojęzycznej edycji dzieł wybranych M. → Lutra (*Luther's Works I-LV*, Ph 1955-72), teol. leksykonów *Evangelisches Kirchenlexikon* i *The Encyclopedia of Christianity* oraz z J. Jakrlową był autorem słownika *Ekologiczny słownik. Terminologiczny wykładowy* (Pr 1999); współpracował także z *Encyclopaedia Britannica*; jego autobiografię i bibliografię zawiera księga pamiątkowa *Orthodoxy and Western Culture. A Collection of Essays Honoring Jaroslav P. on His Eightieth Birthday* (Crestwood 2005, 29-44, 185-228), którą zredagowali V. Hotchkiss i P. Henry.

Schools of Thought in the Christian Tradition, Ph 1984 (passim); W.D. Buschart, *Jaroslav P. and the Tradition of Christian Humanism*, w: *Scholarship, Sacraments and Service. Historical Essays in Protestant Tradition*, Lewiston 1990 249-282; H. McSorley, P. „Ambitious Lifework”. *A High Point of Twentieth-Century Scholarship*, JR 71(1991) 404-409; D. Jodock, *Christian Doctrine and Modern Culture. Assessing Its Limits*, JAAR 61(1993) 321-338; W.D. Buschart, *Jaroslav P., w: Historians of the Christian Tradition. Their Methodology and Influence on Western Thought*, Nas 1995, 551-577; *The Unbounded Community. Papers in Christian Ecumenism in Honor of Jaroslav P.*, NY 1996 (passim); S.J. Duffy, *Creeds and Confessions of Faith. From Ages of Belief to an Age of Credal Malaise*, *Religious Studies Review* 31(2005) 37-45; B. Dahlke, BBKL XXVIII 1214-1218; D.P. Scaer, *Jaroslav P. (1923-2006)*, *Concordia Theological Quarterly* 72(2008) 180-182.

Stanisław Józef Koza

PELLA, kananejskie **Pehel** (Tabakat-Fahil w pn.-zach. Jordanii), stanowisko archeol., staroż. bpstwo w hellenist. mieście należącym do → Dekapolu.

1. Stanowisko archeologiczne – osadnictwo istnieje tu od czasów neolitycznych; nazwa P. najwcześniej pojawiła się w staroż. Egipcie na fragmentach ceramiki służących do praktykowania magii, steli Setiego I oraz w listach z Amarny; w źródłach rzym. P. wystąpiła m.in. u Polibiusza i Józefa Flawiusza; największy rozkwit miasta nastąpił w okresie gr.-rzym.; w wyniku prac archeol. prowadzonych od 1978 odświeżono pozostałości osady neolitycznej (VI w. prz.Chr.), świątynię kananejską z epoki brązu (IV w. prz.Chr.), wiele pozost-

stałości miasta z okresu hellenist., które uległy zniszczeniu 83 prz.Chr., teatr oraz rzym. łaźnie datowane na 150, 3 kościoły bizant. (550), a także wczesnoislamskie miasto zniszczone podczas trzęsienia ziemi 747; 2001 zabytkowy zespół wpisano na Listę Świat. Dziedzictwa UNESCO.

HKośc I 34; V. Fritz, *Kleines Lexikon der biblischen Archäologie*, Kon 1987 (*Archeologia biblijna*, Wwa 1995, 2005²); *Australian Archaeologists at P.*, Melbourne 2008, 1-6.

Agnieszka Bor

2. Chrześcijaństwo w P. pojawili się podczas I wojny żyd. (66-73); istniały tu również wspólnoty → nazarejczyków i → ebionitów (Euzebiusz z Cezarei HĒ III 5; Epifaniusz *Panarion* 29,7); z lokalnej gminy wywodził się wczesnochrześc. apologeta → Aryston z Pelli; utworzone tu w III w. biskupstwo należało do metropolii Scytopolis w rzym. prowincji Palestyna II; znanych jest 3 biskupów z V-VI w.; od 1725 bpstwo tytularne.

Quien III 697-700; Gams 453; S. Vailhé, EC XI 608-609; HierCat V 309; AnPont 2010.

Bożena Modzelewska

PELLETIER MARIA EUFROSIA → **Maria Eufrazja Pelletier** św.

PELLOWSKI LEON ks., ur. 13 IV 1869 w Kościerzynie, zm. 4 VI 1948 w Dźwierznie k. Chełmży, pisarz ascet., nar. działacz.

W 1889-94 studiował w seminarium duch. w Pelplinie; 1894 przyjął święcenia kapł., po czym został wik. w Chojnicach, a nast. w Pelplinie, gdzie równocześnie pełnił obowiązki prokuratora w seminarium duch., zaś 1900-01 wykładowcy rytu liturg. i śpiewu; będąc prob. w Dąbrównie k. Grunwaldu (1901-03) oraz Złotowie (1903-21), uczestniczył w działalności pol. organizacji kulturowych i polit., m.in. w Tow. Czytelni Lud. organizował pol. czytelnictwo, a jako prezes Pow. Rady Lud. w Złotowie brał udział 1918 w sejmie dzielnicowym w Poznaniu; 1921 został prob. w Dźwierznie, piastując również funkcję wizytatora nauki religii; 1938-39 oraz 1945-48 był dziekanem dek. chełmyńskiego, ponadto duch. radcą kapituły kolegiackiej w Chełmnie, a od 1938 jej kanonikiem honor.; 17 X 1930 został aresztowany przez hitlerowców i osadzony w Forcie VII w Toruniu, a nast. w obozie koncentr. w Stutthofie; zwolniony ok. 20 XII z nakazem zamieszkania na terenie Gen. Gubernatorstwa, osiadł w klasztorze Augustianów w Prokocimiu, a nast. Krakowie; po zakończeniu II wojny świat. wrócił do Dźwierzna.

P. jest autorem prac teol.: *Świat aniołów i demonów* (Wąbrzeźno 1930), *Problem zła* (bwm 1931), *Zagadnienie życia pozagrobowego* (Dźwierzno 1935), w których poruszał zagadnienia dogm. i mor.; został odznaczony Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi i orderem Polonia Restituta.

A. Bukowski, PSB XXV 563-564; H. Mross, SPTK VI 643.

Zofia Pałubka

PELOPONEZ, gr. **Peloponnisos** (Wyspa Pelopsa), półwysep w pd. Grecji, oddzielony od jej środk. części Przesmykiem Korynckim.

P. był zamieszkały już w okresie prehist.; pierwsza fala osadnictwa przedgr. (→ Pelazgowie) nastąpiła na półwyspie ok. 3000 prz.Chr., a ok. 2000 zasiedliły go plemiona achajsko-eolskie i jońskie.

W starożytności na terenie P. znajdowało się wiele ważnych ośrodków adm.; w okresie dominacji cywilizacji minojskiej i mykeńskiej były to m.in. → Argos, → Mykeny, → Tiryns; centrum życia rel. i społ. o charakterze ogólnogr. stanowiła → Olimpia; istotną rolę pełniły → Epidaurus i → Korynt; w VII w. prz.Chr. w wyniku podporządkowania sąsiednich plemion wzrosło znaczenie → Sparty; jej konflikt z poszerzającymi sferę wpływów Atenami doprowadził 431 prz.Chr. do wybuchu (prowadzonej częściowo na terenie P.) wojny pelo-